

JOKA (JOŽE) ŽIGON 1899—1983

(Loškemu rojaku v spomin)

V začetku januarja 1983, dobra dva meseca pred dopolnjenim 84. letom starosti, se je izteklo življenje slovenskega književnika, slovstvenega zgodovinarja, profesorja in bibliotekarja — loškega rojaka Joke Žigona.

Rojen je bil v družini znanega škofjeloškega trgovca Avgusta Žigona, takrat na Placu (Mestni trg) št. 34 v Škofji Loki in ostal zvest Ločan do konca svojih dni, čeprav je v Loki preživel le manjši del svojega življenja. Sam je zapisal: »Tu sem se rodil, se igral, učil, pól sem šel po sveti —...« V Loki je hodil v mestno osnovno šolo (do 1909), v tisto staro v Klobovsovi ulici. Že gimnazijska leta na šoli v Kranju (do 1917) so ga deloma ločila od rojstnega kraja, kjer se je bil kot otrok igral in učil. Še v poznih letih (1973) se je z veseljem in s trpkostjo vsega preživelega spominjal okolij svojega mladostnega otroškega in mladeniškega življenja: domači Plac in sosednji Pekel, gori nad mestom Za gradom in na Kranceljnu, tam naprej Za Grebenarjem in Za brajdo, pa ob Selščici v Toplicah, na Hudičevi brvi čez Poljansčico ali ob sovodnju obeh pri Fužini, kar ga je spominjalo na Tavčarja in visoško Agato, pa razgibane in barvito zasanjane Groharjeve jesenske Gorajte, po zlahtnem Sorškem polju razgledni Osovnik in...

A takoj po gimnazijski maturi je moral »po sveti«: avstrijski cesar ga vtakne v vojaško suknjo, da čustveno občutljivi mladenič neposredno sodoživlja vojne grozote in agonijo nekega, včasih mogočnega cesarstva. Hkrati vsrkava »zarje Vidove« nastajajoče jugoslovanske države in se takoj po končani vojni, že jeseni 1918, vpiše na univerzo v Zagrebu ter postane v naslednjem študijskem letu eden izmed članov prve študijske generacije na prvi slovenski univerzi v Ljubljani, kjer študira na slavistiki (do 1923). In potem po svetu za službo in za kruhom. Najprej za srednješolskega profesorja v Maribor (do 1930) in potem v Ljubljano, kjer okuša tudi grenkobo neredne zaposlitve, sodeluje v tajništvu Slovenske matice in končno postane vodja knjižnice Narodnega muzeja do svoje upokojitve (1940—1965). V aprilski vojni 1941 je kot jugoslovanski vojak prišel najprej v nemško vojno ujetništvo, bil nato predan Italijanom, kjer je okusil tegobe več ujetniških taborišč, pobegnil ob razsulu fašistične Italije jeseni 1943 v Švico in spomladi 1944 odšel naprej v Francijo, se tam pridružil odporniškemu gibanju ter se končno z jugoslovansko prekomorsko brigado vrnil v domovino. Tako je »v dveh velikih morijah služil cesarje in kralje«, da je po drugi svetovni vojni slekel uniformo vojaka slovenske narodnoosvobodilne vojske.

Dolgo in daleč naokrog po domovini in po tujini ga je vodila trnova življenjska pot. V svojo rodno Loko se je vračal predvsem še kot dijak oziroma študent ob šolskih počitnicah, pozneje pa z vse redkejšimi obiski. Vendar je vseskozi ostal zvest svojemu rodu, ali kot je zapisal: »Sedem gradov se trgalo je okrog roda Homerja, zame potrebno to ni, dosti, da usta odprem.«

Joka je bil že v nižji gimnaziji večč oblikovalec slovenske besede. V ožjem krogu svojih tedanjih (in tudi poznejših) vrstnikov in znancev je slovel celo za pesnika. In tako je tudi svoje javno literarno delo začel kot pesnik. Najprej je svoje verze poskušal kot gimnazijec objaviti v Domačem prijatelju, ki je pred prvo svetovno vojno izhajal v Pragi, za pesnika pa se je predstavil tik po vojni

v Ljubljanskem zvonu leta 1919 in 1920, takrat v svojih prvih študentovskih letih. Kot razgledan in razmišljujoč, vendar izredno kritični dozorevajoči mladenič se ni vključeval v nobeno strankarsko organizacijo, ker da, kakor sam pravi, »za politične akrobacije in tako imenovano javno delo ... ni imel ne volje ne talenta«. Pa je vseeno bil kot visokošolec med tedanjo loško gimnazijsko in študentsko mladino eden nosilcev aktivnega kulturnega in prosvetnega, zlasti pa izobraževalnega delovanja. Vodnik so mu bili Župančičevi verzi: »... Ali so naše njive zorane?« Predvsem je bil narodnostno zaveden mladi slovenski intelektualca in se kot takšen s članki kulturnopolitične vsebine v časopisu Slovenska misel (1924) uvrščal med vodilne bojavnike za slovenstvo, pri tem pa ob spoznanju potrebe po sodelovanju s t. i. svobodomislci hkrati izražal duhovno potrebo po izvirnem (ne po takrat modnem katoliškem in ne ruskem) slovenskem t. i. bogoiskatelstvu v vzvišenih ciljih in nalogah sodobne čiste umetnosti, ki da že sicer označuje slovensko kulturno ustvarjanje; pozneje (po 1932) se on in somišljeniki zbirajo zlasti okrog nestranskega narodnega časnika Slovenija, ki jim je služil za izražanje odpora proti ravnanju protislovenskega političnega režima in demonstracij za priznanje slovenstva (Legiša).

Ob tem je mladi slovenski izobraževalec, zlasti potem, ko si je kot profesorski suplent v Mariboru ustvaril družino, živel v težkih razmerah. Prva svetovna vojna in povojna gospodarska kriza je prizadela tudi materialni položaj staršev, kar je negativno vplivalo tudi na rodbinske odnose. Zaradi značajskih nasprotij že ni mogel normalno zaključiti svojega študija, pa zato tudi ni mogel uspevati s svojimi poklicnimi in življenjskimi načrti. In ne samo »kakšenkoli«, v tridesetih letih, ko se je preživljal s priložnostnimi honorarnimi deli, je večkrat »bila bera pod minimalnim poprečjem«. Že sicer samosvojski po značaju, se je čustveno prizadet začel umikati v svoj notranji svet, morda tudi v tista mračna razmišljanja, ki jih je izrazil ob Groharjevi sliki: »Ali to ni Loka v snegu, to so le želje po begu, to so želje, upi strti, to so le želje po smrti.«

Umik v notranji svet, v svet znanosti in literature, je Žigonu prinesel prvo moralno in duhovno zadoščenje. Najprej je uspel z znanstveno študijo o ustanovitvi Slovenske matice v Ljubljani, ki jo je bil, v duhu svojih razmišljanj o slovenstvu, naslovil *Vélíko písmo slovenske duhovne združitve* (Ljubljana 1935). Čez leto dni je doživel svoj prvi gledališki krst in knjižno izdajo drame *Kadar se utrga oblak* (Ljubljana 1936), s katero se je uveljavil kot slovenski dramski pisatelj. Tri leta pozneje (1939) je v mariborskem časopisu Obzorja objavil del svoje komedije *Mogoče so pa jabolka res zastonj*, v ljubljanskem Domu in svetu pa gledališko igro v šestih slikah *Nikoli več vojské*. O Žigonovem literarnem delu je slovenska literarna zgodovina izrekla naslednjo sodbo:

Starejše generacije literarnih zgodovinarjev dajejo sicer deloma različne, vendar med seboj dopolnjujoče se in dovolj celovito oznako o njem. Vodilni med njimi, ki je strokovnjak predvsem za slovensko dramatiko (Koblar), uvršča Žigona med avtorje obdobja nove stvarnosti in socialnega realizma, se pravi v čas, ko je bil nemir, ki ga je priklivala prva svetovna vojna in njene posledice, tako globok, da ga ni mogel zajeti niti kritični ekspresionizem, niti ga ni mogel utolažiti poduhovljeni idealizem, ki je klical po novem človeku. Iz ozadja so prihajali vplivi velike Oktobrske revolucije, ki je na novo razglasila človekove pravice, premaknila pogled v realnost življenjskih dejstev in se predvsem uprla osvajanju človekove osebnosti v tradicionalnih družbenih ustanovah. Vizija novega sveta stopa v zavest doslej izkoriščanega človeka. Odpor in kritika sta najočitnejša spremljevalca starih političnih in družbenih razmer. Nasproti novim idejam in socialnim težnjam se začne uveljavljati avtoritativna diktatura, ki z nestrpnostjo in organiziranim pritiskom hoče zavzeti preobrazbo sveta, uveljavlja se novi nacionalizem, ki ne osvobaja, temveč množično zasužnjuje. V umetnosti se kaže vedno večja idejna razbolelost in težnja, najti izhod iz obupne razdvojenosti sveta. V dramatiki se stopnjuje anali-

tično prikazovanje družbenega nereda in se ne prikriva revolucionarna volja, upreti se sodobnemu svetu in ga obrniti v drugačen, pravičnejši red. Žigonova iz socialne snovi izhajajoča in na družinsko tragiko oprta drama prikazuje, kako na nenravnih gospodarskih in ljubezenskih razmerah postavljena družina razpade prav takrat, ko se v grešniku oglašajo volja, da bi popravil krivice, in kako človek šele po največjih nesrečah, po popolnem maščevanju pravice spet svobodno zaduha. Gospodarski polum, na katerega je naslonjena družinska drama, je živ odmev svojega časa, toda ibsenški paralelizem, ki celo naravno katastrofo prenese v povračilno misel, češ da se vsaka krivica dosledno maščuje, je povzet iz simbolistične dramaturgije in je časovno zapoznel. V duhoviti, a nekoliko nenavadni komediji idealizma, s precej zapleteno dramsko zgodbo, se po raznih preokretih uveljavlja resnica smešne pavlihovske bistroumnosti. V snovi iz višjih poslovnih krogov nastopa delavec, ki mu v tovarni sicer znižujejo plačo in ga vržejo celo iz službe, a se mu vseeno vsak dan bolje godi, saj ga po tihem podpirajo različni ljudje, vsak iz svojega posebnega vzroka in namena. Protivojna igra pa temelji na starem reflu, da vojska ne prinese nobene odločitve. Nastala je v slutnjah novega svetovnega spopada in prikazuje vse grozote totalne vojne. Polna je pretresljivih prizorov, ki se obračajo proti vojnim hujskačem, militaristom in nacionalistom pa tudi zoper besedave politike in brezčutne industrialce in ki vodijo do ljudskih uporov in socialnih neredov, se pravi od popolnega uničenja do spoznanja: Nikoli več!

Eden avtorjevih sodobnikov ocenjuje (Slodnjak), da je Žigon v tipično svetovno-nazorski drami skušal prikazati družinske in družbene nesporazume trškega polmeščanstva, vendar realistične družinske tragedije ni izpeljal do kraja. V njej je nakazal nekaj stvarnih življenjskih situacij ter s to zamislilo nekakšne moderne usodnostne igre izpričal, da razmišlja o obliki in vsebini domače drame. Spodletelo pa mu je v motiviranju in razpletanju spopadov med očetom in sinom ter v odkrivanju davnih usodnih dogodkov. Preveč se je zanašal na posledice naravne katastrofe ter je brez dramske nujnosti zapisal pogubi nedolžne. V komediji s satiro na modne učbenike življenjske energije in poslovnih uspehov se je lotil preneznatne teme ter jo je zaman skušal preustvariti v kritiko poslovnega in izobraževalnega meščanstva, dasi si je v dialogih in pripovedno razširjenih režijskih opombah zamislil več značilnih prizorov ter ostrih in duhovitih odlomkov. V pacifistični igri pa je po skušnjah iz prve svetovne vojne razkrinkaval vojne hujskače, obtoževal strahopetne skrivače ter objokaval nedolžne žrtve.

Drugi, nekaj mlajši, spet ugotavlja (Legiša), da je Žigon v drami z romantičnim zapletom razreševal vprašanje moralne odgovornosti za grehe trškega podjetnika, da je komedija kot satira na poslovni svet bolj feljtonska debata in kramljanje ter da je protivojna igra, spričo takrat pripravljajočega se novega vojnega spopada, naivna, ko pričakuje, da bo mir dosežen kot rezultat nastopa razburjenega ljudstva in osramočene strahopetnosti v vrstah gornje družbe.

Mlajši literarni zgodovinar iz povojne generacije (Zadravec) pa uvršča Žigona med avtorje, ki so v tridesetih letih z motivi iz življenja slovenskega meščanstva in malomeščanstva pobudili kritično realistično meščansko dramo, katere hoče odkrito spregovoriti o meščanski družini, obračunati z njenimi slabostmi in grdotami, hkrati pa biti drama s cankarjevsko temo o tegobah poti do čistega, jasnega, pokončnega človeka. Etično brezobzirna, psihološko kar se da prodirna, socialno bojevitva je prečiščevala zavest o resnični podobi meščanskega življenja, o človekovem položaju in dolžnostih sredi časa, družbe in naroda. Za Žigonovo malomeščansko dramo pa ugotavlja, da je deloma napisana še z ibsenko dramsko estetiko, saj odkriva na analitični način propad ljudi na velikem posestvu. V sicer realistični igri nastopata tudi dva demonska tipa, tako da so zadnje gibalno te drame naturalistično-romantična krvna viharnost, spočetje zunaj zakona in strah pred krvoskrunstvom. Katastrofo spremlja mračno ozračje v naravi (simbolni paralelizem).

V povojnem času se je Žigon posvetil predvsem bibliotekarskemu delu v bogati knjižnici Narodnega muzeja ter *raziskovalnemu delu*. Sloves temeljitega znanstvenega delavca si je ustvaril zlasti s številnimi razpravami in članki s področja prešernoslovja, ki jih je objavljajal v Slavistični reviji (1955, 1959—1962), v Naših razgledih (1961—1963), v Obzorniku (1968—1969), v Tovarišu (1949) in v faksimilirani izdaji Prešernovega Krsta pri Savici (Ljubljana 1967). Poleg tega je v Slavistični reviji (1954) in v Naših razgledih (1960, 1962) objavil nekaj temeljnih prispevkov k raziskovanju začetkov slovenskega slovstva v 16. stoletju. Potem ko je vzpostavil tesnejše stike s škofjeloškim muzejskim društvom, je v Loških razgledih objavil imenoslovno študijo o Lontrku (1963), študije k Prešernovemu Sonetnemu vencu in Krstu pri Savici (1975, 1977) in razne zapiske o Prešernovem življenju in delu (1977, 1978) ter kritični zapis o stoletnih slovenskih pravopisnih razhajanjih (1981). Vmes se je z Loškimi napisi (1973, s psevdonimom Loška smojka) spet poskusil v verzificiranju, ob svojem 75-letnem jubileju (1974) pa se je predstavil z avtobiografsko karakteristiko. Žigonovo raziskovalno pisanje vselej odlikuje zanesljivost uporabljenih in novo odkritih stvarnih podatkov, pronicljivost duha in klena beseda. Za svoje delo na področju prešernoslovja je bil deležen popolnega priznanja slovenske slovstvene zgodovine (Slodnjak).

V času, ko se je poredkoma vračal v svojo rodno Škofjo Loko, je Žigon gojil stike z loškimi vrstniki in rojaki, živečimi in delujočimi v Ljubljani. Preko njih se je povezal s škofjeloškim Muzejskim društvom in postal njegov član. Kot da bi hotel nadoknaditi dolgoletno vrzel v odnosih s svojim rodnim okoljem, se je zdaj toliko bolj povezoval z društveno aktivnostjo, zlasti z uredništvom zbornika Loški razgledi in postal v zadnjem desetletju eden njegovih rednih sodelavcev. Ob jubilejni tisočletnici loškega gospostva v letu 1973 se je izkazal kot mecen društvene dejavnosti in zato postal njegov ustanovni član. Takrat je poln ponosa na svoj domači kraj in poln povrnjenega življenjskega optimizma zapisal: »O popotnik, tu zavri, postani, vsemu svetu našo reč oznani: tisoč let nas je gonilo, trlo, pa nas vendarle še ni požrlo!«

Sedaj, ob Žigonovi življenjski ločitvi od njegove Loke, se mu Ločani oddolžujemo s spominom na njegovo duhovno delo, ki bo ostalo za vselej ohranjeno med njegovimi rojaki, v zbirkah Loškega muzeja in v slovenski kulturi. In kot še dandanes aktualno tematiko in idejo objavljamo ponatis njegove protivno gledališke igre *Nikoli več vojské*, ki je bila prvič objavljena v literarnem časopisu Obzorja, in sicer v prvih petih zvezkih (januar—maj) in — kot čustveno prizadeta posledica pravkar začenjajoče se nove svetovne vojne — zaključek šele v novembrskem zvezku leta 1939. V ponovno objavo je bilo treba vnesti popravke nekaj očitnih neskladnosti v besedilu (zdravnik dr. Lom je bil v 3. podobi preimenovan v dr. Pokorna; v 3. in 4. podobi pojavljajoči se Burnik je po svojem nastopu in značaju in glede na vsebino igre po vsej verjetnosti prav tako pomotoma preimenovani poslanec Kolar) ter nekatere jezikovne in tehnične redakcijske spremembe.

Branko Berčič

Uporabljena literatura: Slodnjak, Slovensko slovstvo. Ljubljana 1968, str. 438—440, 560. — Legiša, V ekspresionizmu in novi realizem. Zgodovina slovenskega slovstva, VI, Ljubljana 1969, str. 179, 188, 315, 412. — Zadravec, Ekspresionizem in socialni realizem. Zgodovina slovenskega slovstva, VI, Ljubljana 1972, str. 278—279, 281. — Koblar, Slovenska dramatika, II, Ljubljana 1973, str. 230, 252—254. — Žigon, Loški napisi. Loški razgledi, XX, Škofja Loka 1973, str. 291—294; isti, Karakteristika. Loški razgledi, XXI, Škofja Loka 1974, str. 282. — Berčič, Ob 75-letnici Joke Žigona. Pripis. Loški razgledi, XXI, Škofja Loka 1974, str. 283. — Platinna, + Joka Žigon. Loški razgledi, 29, Škofja Loka 1982, str. 156.